

гідності та значущості; розвиненим почуттям відповідальності; впевнені в можливості контролювати події. Велике значення відіграє *рівень та стійкість самооцінки*. Так, особи з заниженою самооцінкою сильніше реагують на стресову ситуацію (Я. Рейковський); водночас завищена самооцінка є травмуючим фактором у ситуації стресу «самотнього і невизнаного генія» (М. Савчин), а також у ситуаціях відчуття самотності через необ'єктивність оцінювання власних досягнень (Г. Сельє) та через комплекси псевдогордині (М. Савчин) як (ніби-то) переваги над іншими людьми.

Показовим є *рівень особистісної тривожності*. При його допустимо-помірних проявах спрацьовує система сигналізації про небезпеку; періодично виникають занепокоєність, раптові нетривалі напади панічного страху, тривожні думки; можливі несподівані і неприємні реакції (короткочасні і обмежені в просторі). Якщо ж рівень особистісної тривожності високий, то це може спотворювати реальну картину майбутнього, людина переживає, очікуючи невдачі, вважає себе об'єктом нападу; постійно відчуває небезпеку, занепокоєння; має підвищене потовиділення, прискорене серцебиття, підвищений пульсовий тиск; запинається, страждає на нервові тики; жаліється на тривалі нудоти, сухість у роті, втрату сну; часто впадає в безпідставну паніку тощо. Безперечно, всі вище наведені прояви реагування на стресові ситуації багато в чому залежать від *попереднього життєвого досвіду* особистості. За Т. Концовським якщо досвід позитивний, то людина активно приймає участь у вирішенні проблем, шукає небезпечні ситуації, цілеспрямовано виховує в собі необхідні для подолання стресу якості, свідомо керує стресовою ситуацією, здатна передбачити результат, прогнозує тенденції та шляхи вирішення проблем, вмє взаємодіяти з іншими людьми. Маючи ж негативний досвід, навпаки, зневірена в можливості вирішення проблем, переживає страх, фобії, підсвідому тривогу, відтягує час вирішення гострих питань тощо. Реагування на стрес залежить від *особливостей статі*: чоловіки в більшій мірі страждають від рольових конфліктів (Спурлок); жінки більш схильні боротися зі стресами, використовуючи соціальну підтримку (друзі, близькі), вони обговорюють способи подолання стресу, а чоловіки – способи вирішення проблем (Олах); жінки переживають стрес більш емоційно, тоді як чоловіки – більш когнітивно.

Висновки. Отже, розглядаючи процес старіння як динамічне явище, яке не відповідає певним віковим періодам, а стосується онтогенезу в цілому, слід говорити про важливість вивчення вітаукта людини у двох формах його прояву: фенотипній і генотипній, які не лише вказуватимуть на динаміку старіння, а й визначатимуть та пояснюватимуть особливості реагування людини на стресові ситуації.

Список використаних джерел:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Спб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Долинська Л. В. Геронтопсихологія : Практикум. Хрестоматія : Навч. посібник / Л. В. Долинська, Л. М. Співак. – К. : Каравела, 2012. – 240 с.
3. Мечников И. И. Пессимизм и оптимизм / И. И. Мечников. – М. : Советская Россия, 1989. – 640 с.
4. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці / В. В. Рибалка. – К. : АПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, 2009. – 575 с.

Резюме. У статті розглядаються психологічні закономірності індивідуальної динаміки старіння і її вплив на специфіку реагування людини в стресових ситуаціях.

Ключевые слова: *возраст, стресс, стрессоры, тау-тип, саморегуляция, жизненный опыт.*

Summary. The article examines patterns of individual psychological dynamics of aging and its impact on specific human response in stressful situations.

Key words: *age, stress, stressors, tau-type, self-regulation, life experience.*

УДК 159.923-057.19

О.В. РУДЮК

ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ

Резюме. В статті представлено сучасний досвід психологічної інтерпретації найбільш суперечливого і недостатньо розробленого на рівні наукового аналізу феномену кризового ринку праці – безробіття. Показано, що ситуація безробіття за ступенем і характером впливу на особистість є кризовою. Як правило, такі кризи супроводжуються сильними негативними переживаннями і продуктивний вихід з них залежить від багатьох факторів, які визначають ступінь особистісної зрілості людини. Виявлено, що вікова специфіка і досвід професійного розвитку молоді можуть бути джерелом появи як сприятливих, так і несприятливих ефектів. Опинившись в ситуації безробіття, молоді ще не має жорсткої фіксованості і залежності від власного професійного досвіду, а професійна ідентичність в силу відсутності досвіду практичної апробації засвоєних в процесі навчання знань і навичок ще недостатньо сформована і фіксована на конкретній діяльності. Це дає підстави позитивно оцінювати перспективи подальшої професійної соціалізації молоді. Зроблено висновок про те, що без внутрішньої активності безробітного в процесі подолання безробіття за рахунок активізації і переосмислення внутрішніх резервів, без активної смислової роботи по дискредитації неадекватних новій соціальній ситуації цінностей, вирішення даної проблеми буде неконструктивним і малопроductивним.

Ключові слова: *безробіття, кризовий ринок праці, критична життєва ситуація.*

Постановка проблеми. Безробіття серед молоді, особливо серед випускників вищих навчальних закладів, представляє собою проблемну тенденцію, яка набула поширення в останнє десятиліття на теренах усього цивілізованого світу. Найбільш випукло вона проявила себе в ситуації загострення соціально-економічної кризи в нашій державі. Безробіття серед представників вказаної соціальної страти викликає занепокоєння, тому що є своєрідним соціальним артефактом, який суперечить усталеній думці про те, що вища освіта і професійна підготовка ведуть до підвищення продуктивності праці і можливостей молоді в області працевлаштування. І хоча сучасні економісти розглядають безробіття як природну і невід'ємну частину ринкового господарства, що сприяє підвищенню конкурентоздатності і економічної активності населення і констатують динамізацію ринку праці (зміна застарілих спеціальностей сучасними; зростання числа спеціальностей, що передбачають високий рівень кваліфікації; постійне підвищення вимог до рівня знань, вмінь і навичок працівників; більш комплексна професійна спеціалізація), проте це не знімає, власне, комплексу соціальних і психологічних проблем, що можуть стати фактором особистісної дезадаптації молоді. Зауважимо, що специфіка молодіжного ресурсу праці, який володіє оптимумом фізичної енергії, прагненням до швидкої самореалізації, самоствердження, самовизначення в житті, полягає в тому, що молодь в той же час виступає однією з найбільш вразливих соціальних груп (перш за все, із-за відсутності достатнього професійного і соціального досвіду). Тому молодіжна когорта безробітних є потенційною групою ризику, оскільки часто стає джерелом професійного маргіналізму, девіантних і делінквентних форм поведінки, різного роду адикцій тощо. З огляду на це, оптимізація професійних і життєвих стратегій молоді виступає першочерговим завданням трудової політики держави і суспільства. Втілення принципово нових і ефективних схем оптимізації трудових відносин неможливе без залучення ресурсів і потенціалу психологічної науки, яка виступає джерелом і інструментом психологічно обґрунтованих механізмів і засобів реалізації цілеспрямованої (наближеної до потреб і можливостей молоді) політики у трудовій сфері.

Мета: в статті ми ставимо за мету здійснити загальний аналіз задекларованої проблеми через призму узагальнення сучасного теоретичного і емпіричного досвіду як вітчизняної, так і зарубіжної науково-психологічної традиції.

Виклад основного матеріалу. Наукова рефлексія проблеми безробіття серед молоді лише останнім часом набула чіткості і системності. В логіці пояснення цієї ситуації превалюють кілька факторів. По-перше, природним є запізнення наукового осмислення даного феномену, який став характерним для нашої держави на фоні зтяжної рецесії. По-друге, відсутня відповідна дослідницька традиція. Останнім часом очевидною стала зміна акцентів у вивченні соціально-психологічних факторів безробіття. Якщо раніше психологічний аналіз зайнятості зводився до психології праці на робочому місці, а випадки безробіття мали характер виключення, то сьогодні актуальність даного соціально-психологічного феномену є обов'язковим атрибутом розвитку суспільства в перехідний період. По-третє, як наслідок – дефіцит психологічних узагальнень тих процесів, які відбуваються у сфері зайнятості і на ринку праці.

Звичною стала ситуація, коли армію безробітних на ринку праці поповнюють випускники учбових закладів. Скасування раніше існуючої системи державного розподілу і відсутність сучасного механізму регулювання працевлаштування випускників навчальних закладів професійної освіти привело до зростання незатребуваності молодих спеціалістів на ринку праці. Проте «молодіжне безробіття» не обмежується згаданими категоріями. Можна визначити кілька основних категорій, що характеризуються віковими і соціальними особливостями. Кожна категорія безробітної молоді має свою специфічну конфігурацію чинників соціального і професійного досвіду.

1. Підлітки, юнаки і дівчата у віці 14-18 років – вчорашні школярі, які не мають професійної підготовки, і, часто, не мають можливості її отримати. Багато з них з неблагополучних сімей, діти-сироти тощо.

2. Випускники технікумів, училищ, вузів, які не змогли працевлаштуватись за спеціальністю.

3. Молоді робочі і спеціалісти, які були звільнені при скороченні штатів і не змогли протягом тривалого часу працевлаштуватись за спеціальністю.

4. Молоді матері, які знаходяться в декретній відпустці і бажають працевлаштуватись, але не мають такої можливості.

5. Демобілізовані з війська молоді люди.

6. Біженці, переселенці, сироти, молоді люди, звільнені з місць позбавлення волі тощо.

Ситуація безробіття за ступенем і характером впливу на особистість є кризовою. І хоча кожен випадок безробіття представників названих категорій є індивідуальним і специфічним за своєю суттю, проте має спільну основу в плані переживання і оцінки шансів виходу з даної ситуації. Як правило, ці кризи супроводжуються сильними негативними переживаннями і продуктивний вихід з них залежить від багатьох факторів, які визначають ступінь особистісної зрілості людини. Оскільки емпіричний життєвий фундамент молодого людини ще не є достатньо сформованим, адже її арсенал адаптивних механізмів в силу відсутності відповідного досвіду має обмежений характер, існує високий ризик появи життєвих обставин, перед лицем яких вона виявляється неефективною. Тривала професійна незатребуваність молодого людини може виявитися тією критичною життєвою обставиною, яка внесе серйозні корективи в траєкторію її професійного розвитку. У випадку деструктивного виходу з проблемної ситуації суспільство отримує маргіналів, циніків, п'яниць. Тому в більш вигідному становищі опиняється та частина молодіжної когорти, яка добре підготовлена до розширення технологічних тенденцій, до кон'юнктури ринку праці, і тому може ідентифікувати себе з певними ролями, які

передбачають компетентність і творчість [3]. Дослідження останніх років показали, що низька конкурентоздатність молоді обумовлена дією наступних факторів:

- Брак професійних знань, кваліфікації і навичок. Роботодавцями надається перевага кваліфікованим працівникам старшого віку, що знижує можливість працевлаштування молоді, яка перебуває на початку професійного шляху.

- Інфантилізм значної частини молоді, що характеризується низькою діловою активністю, браком підприємливості в пошуках заробітку. На цьому позначився наступний фактор: молодь була з дитинства зорієнтована на отримання життєвих благ від батьків, які чекали цього від держави. Джерело інфантилізму – у тотальному патерналізмі по відношенню до молоді з боку держави, суспільства і батьків.

Вікова специфіка і досвід професійного розвитку молоді можуть бути джерелом появи ефектів – як сприятливих, так і несприятливих.

Так, опинившись в ситуації безробіття, молодь ще не має жорсткої фіксованості і залежності від власного професійного досвіду, а професійна ідентичність в силу відсутності досвіду практичної апробації засвоєних в процесі навчання знань і навичок ще недостатньо сформована і фіксована на конкретній діяльності. Це дає підстави позитивно оцінювати перспективи подальшої професійної соціалізації молоді. Інгібітором процесу успішної професійної соціалізації молоді може бути високий стресуючий потенціал ситуації безробіття на фоні відсутності у молоді досвіду вирішення пов'язаних з ним соціально-психологічних і психологічних проблем. Показовим в цьому сенсі буде загальний аналіз результатів, отриманих вітчизняними і зарубіжними дослідниками в контексті дослідження різних аспектів проблеми «молодіжного безробіття». У літературі приводяться дані, які свідчать про те, що зі зростанням терміну безробіття посилюються дві тенденції: зменшується орієнтація на пошук роботи за своєю спеціальністю і зростає готовність отримати нову професію [2; с. 224]. Результати сучасних досліджень ілюструють цікаву закономірність: на відміну від дорослих безробітних, працевлаштовані випускники мають суттєво вищі показники продуманого пошуку роботи і більш низькі показники хаотичного пошуку [1]. Поясненням цього може бути те, що на багатьох із них ще не тисне відповідальність за власні сім'ї і вони спокійніше сприймають свою життєву ситуацію і пошук виходу з неї.

У цілому ряді британських досліджень показано, що наймолодші безробітні мають більш сприятливі показники психічного здоров'я порівняно з дорослими безробітними, тому що для них доступність грошей, фізична безпека, можливість міжособистісних контактів і соціальний статус депривуються в меншій мірі. Це пояснюється здебільшого їх спільним проживанням з батьками, збереженням соціальної мережі, яка склалася ще в школі, віковими нормами, які вимагають від них меншої особистої відповідальності порівняно з дорослими. Часто різниця між образом життя працевлаштованої і безробітної молоді невелика, особливо якщо перші мають низьку професійну кваліфікацію і невеликий досвід роботи [6; с. 62]. Цікавими є дані, які приводять російські дослідники. Зокрема, в дослідженні кар'єри випускників вузів А. Дьоміним виявлено, що через півроку після отримання диплому психосоціальна стресованість працевлаштованих випускників виявилася вищою, ніж аналогічний показник у працевлаштованих [1]. Н. Фізер в рамках теорії „очікуваної цінності” спеціально досліджував проблему, пов'язану з пошуком роботи безробітними [4]. Виявилось, що частота цих дій серед безробітних випускників шкіл позитивно корелює з суб'єктивною цінністю роботи, але не виявила зв'язку з фактором, який включав впевненість людини в її пошуку і уявлення про контрольованість власної ситуації безробіття. Чим тривалішим був період безробіття і чим більше було невдалих спроб працевлаштуватися, тим нижчими були показники за фактором „впевненості і контрольованості”. А. Сакс і Б. Ешфорт вказують на три особистісні змінні, що впливають на пошук роботи і статус зайнятості випускників університету: загальна самооцінка, самоефективність в області пошуку роботи, почуття контролю над можливими результатами пошуку [5]. У їх дослідженні особистісний параметр „самоефективність” виявився найбільш прогностичним предиктором статусу зайнятості випускників на момент закінчення університету. В свою чергу, А. Вайнфілд, М. Тіджман і Х. Вайнфілд виявили, що серед безробітних випускників екстернальні атрибуції з приводу свого безробіття пов'язані з високою самооцінкою, а пояснення за параметром стійкості причини у часі (термін безробіття) не пов'язане з вираженням почуття безпорадності, яке в більшій мірі виявилось залежним від локусу причинності [7; с. 213–217].

Висновки. Резюмуючи попередні аналітичні викладки в контексті аналізу актуальної проблеми, можна констатувати, що «молодіжне безробіття» виступає полідетермінованим соціально-психологічним феноменом, зміст якого репрезентується низкою значимих факторів – особистісними диспозиціями безробітної молоді, її ситуаційними особистісними змінними, параметрами соціальної ситуації тощо. Сьогодні є очевидними пріоритети зайнятості в молодіжній політиці: досягнення збалансованості попиту робочої сили, створення робочих місць, розвиток трудового та інтелектуального потенціалу, удосконалення системи професійного навчання тощо. Не заперечуючи важливості реалізації зазначених пріоритетів, які мають у відношенні особистості безробітного скоріше зовнішній характер, в нашій статті особливий акцент було зроблено на внутрішніх передумовах професійної соціалізації безробітної молоді. У перспективі реалізації комплексу внутрішньо релевантних передумов важливим є розуміння ролі особистісної детермінанти у психосоціальній адаптації безробітних. Без їх внутрішньої активності в процесі подолання безробіття за рахунок активізації і переосмислення внутрішніх резервів, без активної смислової роботи по дискредитації неадекватних новій соціальній ситуації цінностей, вирішення цієї проблеми буде неконструктивним і малопродуктивним.

Список використаних джерел:

1. Дёмин А. Н. Личность в кризисе занятости: стратегии и механизмы преодоления кризиса / А. Н. Дёмин. – Краснодар: Куб. гос. ун-т, 2004. – 315 с.
2. Ростовский В. П. Социально-психологические проблемы безработицы / В. П. Ростовский // Социальная психология экономического поведения. – М.: Наука, 1999. – С. 224–237.
3. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис : пер. с англ. / Э. Эриксон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
4. Feather N. T. Expectancy-value theory and unemployment effects / N. T. Feather // Journal of Occupational & Organizational psychology. – 1992. – Vol. 65, № 4. – P. 315–340.
5. Saks A. M. Effects of individual differences and job search behaviors on the unemployment status of recent university graduates / A. M. Saks, B. E. Ashforth // Journal of Vocational Behavior. – 1999. – Vol. 54, № 2. – P. 335–349.
6. Warr P. Unemployment and mental health: some British studies / P. Warr, P. Jackson, M. Banks // Journal of Social Issues. – 1988. – Vol. 44, № 4. – P. 47–68.
7. Winefield A. H. Unemployment distress, reasons for job loss and causal attributions for unemployment in young people / A. H. Winefield, M. Tiggemann, H. R. Winefield // Journal of Occupational & Organizational psychology. – 1992. – Vol. 65, № 3. – P. 213–218.

Резюме. В статье представлен современный опыт психологической интерпретации наиболее противоречивого и недостаточно разработанного на уровне научного анализа феномена кризисного рынка труда – безработицы. Показано, что ситуация безработицы по степени и характеру воздействия на личность является кризисной. Как правило, такие кризисы сопровождаются сильными отрицательными переживаниями и продуктивный выход из них зависит от многих факторов, которые определяют степень личностной зрелости человека.

Выявлено, что возрастная специфика и опыт профессионального развития молодежи могут быть источником появления как благоприятных, так и неблагоприятных эффектов. Оказавшись в ситуации безработицы, молодежь еще не имеет жесткой фиксированности и зависимости от собственного профессионального опыта, а профессиональная идентичность в силу отсутствия опыта практической апробации усвоенных в процессе обучения знаний и навыков еще недостаточно сформирована и фиксирована на конкретной деятельности. Это дает основания положительно оценивать перспективы последующей профессиональной социализации молодежи.

Сделан вывод о том, что без внутренней активности безработного в процессе преодоления безработицы за счет активизации и переосмысления внутренних резервов, без активной смысловой работы по дискредитации неадекватных новой социальной ситуации ценностей, решение данной проблемы будет неконструктивным и малопродуктивным.

Ключевые слова: безработица, кризисный рынок труда, критическая жизненная ситуация.

Summary. The article presents a modern interpretation of the psychological experience of the most controversial and insufficiently developed at the level of scientific analysis of the phenomenon of the crisis of the labor market - unemployment. It is shown that with the unemployment situation in the degree and nature of the impact on the personality of a crisis. Typically, these crises are accompanied by strong negative feelings and productive way out of them depends on many factors that determine the degree of personal maturity of the person.

It was revealed that the age and experience of specific professional development of young people can be a source appears both favorable and unfavorable effects. Caught in a situation of unemployment, young people still do not have a rigid fixation and depending on your own professional experience, and professional identity due to the lack of experience of practical testing of lessons in learning knowledge and skills still not formed and fixed to a particular activity. This gives grounds to positively assess the prospects for future professional socialization of young people.

It is concluded that without the internal activity of the unemployed in the process of overcoming unemployment through increased domestic reserves and reconsideration, without an active sense to discredit the work of a new social situation of inadequate values, the solution to this problem would be unproductive and unconstructive.

Key words: unemployment, critical labor market, critical life experiences.

УДК 159.923

Г.В.РУДЬ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Резюме. Стаття присвячена вивченню просоціальності в період підліткового віку при переході до юнацького етапу онтогенезу, коли відбуваються важливі зміни в самосвідомості людини, що розвивається. На основі аналізу теоретико-методологічних робіт узагальнено дані про загальні та вікові особливості соціалізації підлітків в контексті формування просоціальної поведінки. Підліткова орієнтація на самопізнання поступово перетворюється в особистісне самовизначення, прагнення молодої людини усвідомити себе членом суспільства, суб'єктом суспільних відносин, що сприяє розвитку соціально-етичних якостей особистості. Відзначено, що